

SZUVERENITÁS ÉS KORLÁTAI A BRIT ALKORMÁNYJOGBAN

SAS ANDREA

Kevés elmélet váltott olyan nagy hatást az angolszász világban, mint John Austin jogbölcselete, aki szerint a jog a szuverén parancsa, s ebből adódóan a szuverén jogilag korlátozhatatlan hatalom. Az austini felfogást bírálók közül minden bizonnyal Herbert A. Harté a legismertebb, amely olyannyira sikeres lett, hogy a jogászok nagy része Austin elméletét egyszerűen rossznak tartja.

Ha tehát a szuverén jogilag korlátozhatatlan, akkor az alkotmány, mint a jogforrási hierarchia csúcsán álló szabály rendelkezései sem szabnak határt tevékenységének. Ezért állítja Austin azt, hogy az alkotmány nem rendelkezik jogi minőséggel, hanem a pozitív erkölcs részét képezi. Hart ezzel az állítással sem értett egyet. Őszerinte a jogrendszer alapját szabály, nevezetesen az elismerési szabály alkotja.

Jeremy Waldron elmélete azért tűnik izgalmasnak, mert Harttal szemben úgy véli, hogy mégis csak igazat kell adni Austinnak. Ha igaza van, akkor viszont az alkotmány szabályai nem jogi szabályok, amiből az is következhet, hogy a szuverén jogilag korlátozhatatlan.

I. A szuverenitás birtokosa: a jogilag korlátozhatatlan parlament

Austin szerint a szuverén „egy meghatározott emberi felsőbbség, aki maga nem engedelmeskedik szokásszerűen hasonló felsőbbségnek, és egy adott társadalom zömének szokásszerű engedelmességét élvezzi”.¹ A szuverenitás a királyra, a főrendiházra és a választópolgárokra van ruházva, s „[a]z alsóház tagjai csupán megbízottai ama testületnek, mely megválasztotta és kirendelte őket. Hogy a kirendelő fél megbízást ad és hogy a képviselő fél a megbízás teljesítését elvállalja, úgy látszik a delegatio és a representatio korrelatív kifejezésekből vont

¹ STANLEY I. BENN: A szuverenitás jelentésváltozatai. In TAKÁCS PÉTER: *Államtan – Írások a XX. századi általános államtudomány köréből*. Budapest: Szent István Társulat, 2003. 634.

következtetés”.² Hartot megelőzően már Albert Venn Dicey is kritizálta ezt a felfogást (erre a III. pontban térek majd ki).

Mivel „minden pozitív törvény a szuverén kifejezett vagy hallgatólagos parancsának tekintendő”,³ ebből következik, hogy a szuverén jogalkotási hatalma jogilag nem korlátozható. Az alkotmány, mint jogi szabály tehát nem jelenthet korlátot a parlament számára. Ezért Austin szerint az alkotmányos jog egy oxymoron. Nem arra gondolt, hogy nincsenek szabályok, amelyek meghatározzák az alkotmányos rendszert; inkább úgy gondolta, hogy ezek a szabályok a pozitív erkölcs részét képezik, ami rögzíti az alkotmányt vagy a kormányzat rendszerét. Vagyis nincs olyan bírói eljárás, amely ezeket a szabályokat érvényre tudja juttatni és a hozzájuk fűzött szankció is „pusztán” erkölcsi jellegű.

II. Hart érvei Austin ellen

Austin elméletében központi elem a szokásszerű engedelmesség, amit Hart két okból kritizál. Egyrészt a szokásszerű engedelmesség eszméje nem képes megmagyarázni azt a folytonosságot, amellyel a törvényhozók követik egymást. Másrészt nem nyújt elégséges magyarázatot az utódlási jogra sem. Ezeket az állításait azzal indokolja, hogy egy egyén iránt tanúsított szokásszerű engedelmesség nem vonatkozhat ugyanúgy a jövő egymást követő törvényhozóira. S a szokás nem 'normatív' természetű, így nem ruházhat jogot vagy hatalmat senkire.

Hart azt is kifogásolta Austin elméletében, hogy Austin az alkotmányt a pozitív erkölcs részének tekinti. Hart ugyanis úgy véli, hogy a jogrendszer alapja azaz elismerési szabály, amelynek segítségével azonosíthatóak a kötelezettséget megállapító elsődleges szabályok. „Amikor azt mondjuk, hogy egy adott szabály érvényes, akkor azt ismerjük el, hogy megfelel minden olyan követelménynek, amit az elismerési szabály állított elé, s hogy ezért a rendszer egyik szabálya.”⁴

De vajon mitől „jogi” ez a szabály? Hart érvelése meglehetősen bizonytalan: „[a]rról a szabályról, ami a rendszer egyéb szabályainak a megállapításához szükséges kritériumokat biztosítja, nagyon is elmondhatjuk, hogy a jogrendszer meghatározó mozzanata, és önmagában ezért is megérdemli, hogy 'jognak' ne-

² ALBERT VENN DICEY: *Bevezetés az angol alkotmányjogba*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1902. 70.

³ H. L. A. HART: Szuverenitás és jogilag korlátozott kormányzat. In TAKÁCS PÉTER: *Államtan – Írások a XX. századi általános államtudomány köréből*. Budapest: Szent István Társulat, 2003. 657.

⁴ H. L. A. HART: *A jog fogalma*. Budapest: Osiris Kiadó, 1995. 124.

vezzük”⁵ Az érvelés bizonytalanságát az adja, hogy számos olyan kiemelkedően fontos konvenció van a brit jogban, amelyek meghatározóak a jogrendszer egésze szempontjából, mégsem nyertek jogszabályi elismerést.

Továbbá azzal vádolta Hart Austint, hogy elhanyagolta a szabályok belső nézőpontját, ezért juthatott oda, hogy az alkotmányt egy oxymoronnak gondolja. Ugyanis amint elfogadjuk, hogy a viselkedési szokásokra vonatkozóan létezik egy belső nézőpont is, ami normatív karakterrel rendelkezik, akkor a szokásos betartása a szabályoknak segít megalkotni az alapvető másodlagos szabályokat.

S végül Hart ragaszkodik ahhoz, hogy a szuverén a szabályoktól függ és nem lehet úgy értelmezni, mint az összes szabály forrását. Austin nem látta azt, hogy a szabályok nem pusztán befolyásolják, hanem néhány közülük meg is alkotja a szuverént.

III. A korlátozott szuverenitás

Albert Venn Dicey a szuverenitás kifejezést kétféle - jogi és politikai - értelemben használta.⁶ A szuverenitás jogi értelemben a korlátozhatatlan törvényhozó hatalmat jelenti, míg politikai értelemben azon testületet, amelynek akaratát az állampolgárok, mint végsőt követik. Ahogy az I. pontban kifejtettem, Austin szerint a szuverenitás letéteményese a király, a főrendiház és a választópolgárok együttese. Dicey ezt olyan értelemben vitatta, hogy ez a politikai értelemben vett szuverenitást jelenti⁷, ami nem összekeverendő a jogi értelemben vett szuverenitással⁸, ami Angliában a parlamentet illeti. Ugyanis „a parlamenti souverainitás elve sem többet, sem kevesebbet nem jelent, mint hogy az ily értelemben vett parlamentnek az angol alkotmány szerint joga van törvényt alkotni és eltörölni; hogy továbbá nincs ember vagy testület, kinek Anglia törvénye jogot adna a parlamenti törvényhozást megdönteni vagy eltávolítani”⁹.

Vajon a parlamenti szuverenitása valóban korlátozhatatlan vagy ez csak a jogászok által kreált fikció? Dicey a parlament szuverenitásának két korlátját em-

⁵ HART (1995) i. m. 134–135.

⁶ DICEY i. m. 68.

⁷ DICEY i. m. 69. „A jelenlegi alkotmányos szokások szerint a választók akaratának rendes és alkotmányos úton végső sorban mindig biztosítva van az uralkodó országos befolyás. Ez azonban nem jogi, hanem politikai tény. A választók utoljára mindig kiereszkelhetik akaratukat; de a bíróságok az ilyen akarral nem számolnak.”

⁸ BENN i. m. 634. Lord Bryce értelmezésében a jogi szuverenitás az a személy (vagy testület), aki (vagy amely) utasításainak a jog jogi erőt tulajdonít és ez a fajta szuverenitás csakis a jogra vonatkozik. Azonban létezik egy gyakorlati szuverén is, aki a jog eszközével szemben is tudja érvényesíteni az akaratát. Bővebben erről LORD [JAMES] BRYCE: *Studies in History and Jurisprudence*. New York: Oxford University Press, 1901. 2. köt.

⁹ DICEY i. m. 35.

líti, a külső és a belső korlátot. De gyorsan hozzá is teszi, hogy e korlátok nem összeegyeztethetetlenek a szuverenitással. Külső korlát alatt az állampolgárok engedelmisségét, vagyis a törvények be nem tartásától valamint az esetleges ellenszegüléstől való félelmet érti. A szokásszerű engedelmisség Austin szuverenitás fogalmánál fogalmi elemként jelenik meg, míg Dicey elméletében a szuverén korlátjaként, ugyanis még a legdespotikusabb monarchiákban sem hozott az uralkodó kénye-kedve szerint törvényeket. Belső korlátnak pedig az a társadalmi állapot nevezendő, amely hatással van a törvényhozóra ugyanúgy, mint az állampolgárokra. „Még a kényúr is jelleméhez képest gyakorolja hatalmát, jellemét pedig azok a körülmények alakítják, amelyek között él, ide számítva korának és társadalmának erkölcsi érzéseit is.”¹⁰ A külső és a belső korlátok határai legtöbbször nincsenek élesen meghúzva és ezek a korlátok nincsenek összhangban. Ezért a képviseleti kormányzatra hárul az a feladat, hogy összeegyeztesse a külső és a belső korlátokat, mégpedig úgy, hogy összhangot létesít a szuverén és az alattvalók között, elejét veszi a konfliktusok kialakulásának.¹¹

IV. Jogi szabály-e az alkotmány?

Jeremy Waldron kísérletet tett az Austin és Hart közötti konfliktust az előbbi javára döntse el.

Waldron szerint Hart első érve Austin ellen az, hogy figyelmen kívül hagyta a szokásszerű magatartások belső nézőpontját. Waldron ezt cáfolja. Austin ugyanis ezekről a szabályokról, nemcsak mint viselkedési szokásokról beszélt, hanem olyan gyakorlatokról, amelyek kifejezik a politikai közösség többségének a jóváhagyását. Austin inkább az uralkodó nézetre fókuszál, ami támogatja a normát a lehetséges szabálytalankodásokkal szemben, mintsem a közvetlen kapcsolatra a viselkedés és a belső nézőpont között azok részéről, akik cselekedeteit normák irányítják. Austin azt mondja, hogy az uralkodóra nézve is vannak bizonyos konvenciók, mégpedig a törvényhozást illetően, amit vagy be fog tartani vagy nem. Azt mondja ezekről, hogy azért nem törvények, mert nem kényszeríthetőek ki ellene. Sőt, hozzáteszi: egy ember elfogadhat egy elvet a saját magatartására vonatkozóan, aminek engedelmeskedhet is úgy, mintha szankció fűződne hozzá. Ebből látszik, hogy a belső normativitás eleme ugyanolyan fontos Austin elméletében, mint Hartéban.

Hart következő érve az volt, hogy Austin nem vette figyelembe azt, hogy a szabályok nemcsak befolyásolják a szuverént, hanem meg is alkotják azt. Erre Waldron annyit mond, hogy nem nehéz Austin elméletét összeegyeztetni az-

¹⁰ DICEY i. m. 75.

¹¹ DICEY i. m. 72–76.

zal, hogy a szuverént szabályok hozzák létre, mindemellett ragaszkodva ahhoz, hogy az alkotmányos szabályok nem jogszabályok. Ugyanis például azok a szabályok, amelyek létrehozták a Nemzetközi Rögbi Testületet nem a rögbi szabályai, de mégis létrehozták azt a szervet, amely megalkothatja vagy módosíthatja a rögbi szabályait. Waldron másik példája az a XVIII. századi francia szabály, amely meghatározta a trónöröklés rendjét szintén nem szükségszerűen a francia jog része, ugyanakkor megalkotja azt a szervet, ami szabályokat hozhat létre illetve módosíthat.

Tehát Austin fenn tudja tartani javaslatát arra nézve, hogy az alkotmányos normák nem jogi normák. Hart okai ezen javaslat el nem fogadására nézve elég rendszertelenek, ugyanis elismeri, hogy az elismerési szabály ugyanúgy egy pusztán szokásnak is tekinthető, ami lefekteti a jog alapjait. Az elnevezés nem számít. Hart azt hiszi, hogy célszerűbb a „jogszabály” kifejezést használni azokra a szabályokra, amik meghatározzák a jogrendszer felépítését, minthogy elfogadjuk egy lehetségesen összezavaró kifejezés használatát, amit Austin unszol, hogy bizonyos fontos és alkotmányos szabályai a jogrendszernek a pozitív erkölcs részei. De a vélemények eltérhetnek ezen a téren.¹²

Hart nem tudja fenntartani elméletét arra nézve, hogy az elismerési szabály, mint végső kritérium jogi minőséggel rendelkezik. Sőt, ő maga mondja, hogy a jogrendszer alapját meghatározott szabályok képezik, amelyeket inkább lehetne szokásoknak vagy konvencióknak nevezni, mint törvénybe foglalt írott szabályoknak. Waldron mindössze ezért találja vonzónak Hart elméletét, mert megszünteti azt, hogy úgy gondoljunk a brit alkotmány alapvető konvencióira, mint egy rendellenességre vagy egy problémás jogelméleti kérdésre.

V. Összegzés

Nyilvánvaló, hogy az alkotmány (alaptörvény) jogi mivolta mindig megkérdőjelezhető. Az alkotmány a társadalom együttélésének olyan alapvető szabályaira tartalmaz politikai jellegű megállapodást, amely szabályok tartós jellegűek, vagyis régóta léteznek, a társadalom nagy része engedelmeskedik neki és az esetleges ellenszegülést a társadalom elítéli. Ezen jellemzők alapján kijelenthetjük, hogy az alkotmány csupán egy szokás, amelynek megsértése esetére pusztán erkölcsi szankció fűzhető. Ha ez valóban így van, akkor a többi jogforrás sem az alkotmányból nyeri érvényességét és jogi mivoltát, hanem a szuveréntől. A szuverén pedig a társadalomtól nyeri hatalmát azáltal, hogy szokásszerűen engedelmeskednek neki.

¹² JEREMY WALDRON: Are Constitutional Norms Legal Norms. *Fordham Law Review*, 2006/75. 1697–1714.